

Ο ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΚΑΙ Η ΧΡΥΣΗ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Steven Hijmans

Τμήμα Ιστορίας και Κλασικών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Alberta, Edmonton, Alberta, Canada

*hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, divi genus, aurea condet
saecula qui rursus Latium regnata per arva
Staurno quondam, super et Garamantas et Indos
proferet imperium.*

(Βιργιλίου, Αeneΐας, VI, 791-4.)

Αυτός ο άνδρας, αυτός είναι εκείνος για τον οποίο έχεις ακούσει συχνά ότι προσηγγεῖται, ο Αύγουστος Καίσαρ, γόνος θεού, που ένα Χρυσόν Αιώνα θα επανεγκαθιδρύσει στο Λάτιο, στα ίδια εκείνα εδάφη που κάποτε εξουσίαζε ο Κρόνος, και που ακόμα και πέρα από τις χώρες των Γαρυμάντων και των Ήνδων θα επεκτείνει την κυριαρχία του.

Η νέα χιλιετία έφτασε και, μετά από όλες τις υπερβολές, τί ραγδαία μετάπτωση! Η Πρωτοχρονιά δεν έφερε την αυγή μιας νέας μεγάλης εποχής. Ούτε συνοδεύονταν από τη συντέλεια του κόσμου. Ακόμα και το σίμπημα του ιού της χιλιετίας, που είχε προκαλέσει τέτοιο φόβο, μόλις που προξένησε έναν ελαφρό κνησμό. Ίσως στα μετέπειτα χρόνια θα μπορούμε να καυχιόμαστε στα παιδιά μας ότι εμείς υπήρξαμε αυτόπτες μάρτυρες της άφιξης της νέας χιλιετίας – και αυτό το ίδιο το γεγονός είναι βέβαια αρκετά σπάνιο. Ίσως σιγά-σιγά θα το κάνουμε να φαίνεται σαν ένα συμβάν με μυθικές διαστάσεις, δίνοντας υπερβολική έμφαση στις γιορτές και τονίζοντας τον επικό χαρακτήρα του αγώνα ενάντια στο χρόνο για να κάνουμε τους υπολογιστές μας απρόσβλητους από το millennium... Θα είναι όμως, εκ των υστέρων, ένα ωραίο παραμύθι, χάρη στο οποίο θα κάνουμε να είναι ζηλέψουν οι λιγότερο προνομιούχοι (εξαίτιας τού ότι ήταν ακόμα πολύ νέοι). Δεν θα αλλάξει βέβαια το γεγονός ότι το millennium ήταν, αν θέλουμε να είμαστε τελείως ειλικρινείς, ένα ανύπαρκτο συμβάν, που καμιά υπερβολή και καμιά διαφήμιση δεν θα μπορούσε να μετατρέψει σε κάτι αληθινά σημαντικό.

Το άρθρο αυτό πραγματεύεται μια μεταβατική περίοδο που είχε πράγματι “χιλιετιακές” διαστάσεις, μια περίοδο που χρονολογείται –έτσι όπως το ‘φερε η τύχη– σχεδόν πριν από δύο ακριβώς χιλιετίες: τη Χρυσή Εποχή (*Aurea Aetas*) του Αυγούστου, πρώτου αυτοκράτορα της Ρώμης, που άσκησε τη διακυβέρνηση από το 27 π.Χ. ως το 14 μ.Χ. Κατά την περίοδο αυτή ο κόσμος είδε την αυγή μιας νέας εποχής, που ήταν τόσο χρυσή όσο εκείνη κατά την οποία κυβερνούσε ο ίδιος ο Κρόνος – ή τουλάχιστον έτσι ισχυριζόνταν ο ίδιος ο Αύγουστος και οι υποστηρικτές του. Και αυτός και οι οπαδοί του χρησιμοποίησαν τη θρησκεία, την τέχνη και τη λογοτεχνία για να τονίσουν στην πατρίδα τους, με θορυβώδη τρόπο, ένα τέτοιο μήνυμα. Έτσι, και στην εποχή του Αυγούστου δεν υπήρχε έλλειψη υπερβολής. Και όμως, παρά την υπερβολή, η αξίωσή τους δεν ήταν τελείως κενή. Η έλευση του Αυγούστου, πρώτου αυτοκράτορα της Ρώμης, σήμαινε πράγματι την αρχή μιας σημαντικής μεταβατικής περιόδου στην ιστορία, και ταυτόχρονα την αρχή μιας νέας εποχής στο χρόνο. Δεν ήταν σίγουρα η χρυσή εποχή, έτσι όπως την παρίσταναν ο Αύγουστος και οι υποστηρικτές του, αλλά υπήρχε σταθερότητα, ειημερία και σχετική ειρήνη, κάτι που είχε ιδιαίτερη σημασία για τη διαμόρφωση του δυτικού πολιτισμού. Στο άρθρο αυτό ελπίζω να δώσω μια εικόνα του ζωτικού χαρακτήρα της βασιλείας του Αυγούστου, που ενέπνευσε τόσες ελπίδες και τέτοιον μεγάλο ενθουσιασμό σε τόσους πολλούς συγχρόνους του, με μια σύντομη ιδιαίτερη αναφορά στη σημασία της για τη διαφύλαξη της ελληνικής πολιτισμικής κληρονομιάς και των επιτευγμάτων της.

Οι μεγάλες ελπίδες Εφευτρώνουν μέσα από την πιο βαθιά απελπισία, και ο τελευταίος αιώνας πριν από την εμφάνιση του Αυγούστου ήταν πραγματικά απελπιστικός. Επί αιώνες η Ρώμη είχε Δημοκρατία. Η κυβέρνηση της δεν ήταν βέβαια πολύ δημοκρατική: όπως και οι περισσότεροι λαοί της αρχαιότητας (συμπεριλαμβανομένων και των περισσότερων Ελλήνων), οι Ρωμαίοι θεωρούσαν τη Δημοκρατία ως μια εξαιρετικά ριζοσπαστική μορφή διακυβέρνησης που δεν αναδείκνυε τα καλύτερα στοιχεία της κοινωνίας. Για τον λόγο αυτόν προτιμούσαν ένα είδος ολιγαρχίας, που εγγυόταν νομικά, κοινωνικά και (περιορισμένα) πολιτικά δικαιώματα και τη σχετική ελευθερία όλων εκείνων που είχαν ρωμαϊκή υπηκοότητα, αλλά ανέθετε την εξουσία, σύμφωνα με την τάξη και την περιουσία, στους "καλύτερους" (στους αριστούς [*optimates*], όπως τους ονόμαζαν), μια μικρή δηλαδή και επιλεκτική ομάδα πλούσιων οικογενειών. Ένα τέτοιο σύστημα μπορεί να λειτουργήσει μόνο σύμφωνα με δύο κριτήρια. Πρώτον, θα πρέπει να διασφαλίζεται η ζωή, η ελευθερία και η περιουσία όλων εκείνων που δεν έχουν μεν εξουσία, είναι όμως τέκνα ελεύθερων πολιτών. Δεύτερον, θα πρέπει να υπάρχει μια σχετική ισορροπία ανάμεσα σ' αυτούς που μοιράζονται την εξουσία.

Κατά τα μέσα όμως του 2ου π.Χ. αιώνα η ρωμαϊκή Δημοκρατία δεν μπορούσε εύκολα να ανταποκριθεί στα δύο αυτά κριτήρια. Οι όλο και πιο μακρινοί, γεωγραφικά, πόλεμοι τολαιπωρούσαν την κατώτερη τάξη των Ρωμαίων πολιτών εξαντλώντας τα όρια της αντοχής της. Τα μέλη της ήταν εκείνα που αποτελούσαν κατά παράδοση τη ραχοκοκκαλιά των ρωμαϊκών στρατευμάτων, και όχι οι μισθοφόροι ή επαγγελματίες στρατιώτες (κάτι που συνηθιζόταν περισσότερο στα ελληνιστικά κράτη της Ανατολής). Όσο το θέατρο των πολεμικών επιχειρήσεων βρισκόταν σε μικρή απόσταση από τη Ρώμη, δεν δημιουργούνταν προβλήματα: με την επέκταση όμως των συνόρων οι πόλεμοι διεξάγονταν συχνά σε μεγάλη απόσταση από την Ιταλία και διαρκούσαν πολλά χρόνια. Οι συνενώσεις ήταν καταστροφικές. Οι εκπρόσωποι των κατώτερων τάξεων της Ρώμης, ως μικροκτηματίες, εξαρτιόνταν από τις αγροτικές εργασίες για να κερδίζουν τα προς το ζην, και ο σύζυγος επιφορτιζόταν με το μεγαλύτερο μέρος του αναγκαίου μόχθου. Οι σύζυγοι όμως απουσίαζαν συχνά για ατελείωτα χρόνια, αφήνοντας τις γυναίκες τους να συντηρούν μικρά παιδιά όσο καλύτερα μπορούσαν. Συχνά αναγκάζονταν να πουλήσουν τη γη τους προκειμένου να πληρώσουν τα χρέη τους και να κρατηθούν στη ζωή. Με την πάροδο του χρόνου, το αποτέλεσμα ήταν οι πλούσιοι να γίνουν πλουσιότεροι (αφού αγόραζαν τη γη) και οι φτωχοί φτωχότεροι. Αυτή ήταν μια σημαντική αιτία κοινωνικών προστριβών και αστάθειας.

Τα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα της Ρώμης περιπλέκονταν ακόμα περισσότερο επειδή τα επίλεκτα μέλη της κοινωνίας μπορούσαν να αποκτήσουν τεράστια πλούτη και δύναμη ως

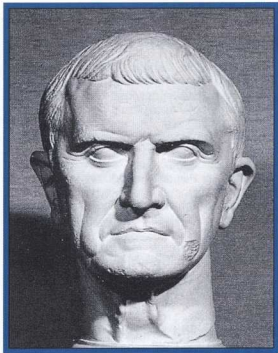
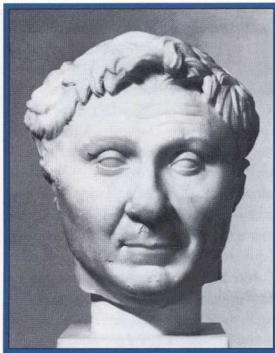

1. Αγαλμα του Βυρακοφόρου Αυγούστου, από τη βίλα της Λιβίας κοντά στην Prima Porta, έξω από τη Ρώμη. Μαρμάρινο αντίγραφο του χάλκινου πρωτοτύπου, μετά το 20 π.Χ.

στρατηγού κατά τους κατακτητικούς τους πολέμους. Όλο και περισσότερο, μεμονωμένοι ευγενείς μπορούσαν να κατακτήσουν θέσεις με σχεδόν απεριόριστη πολιτική ισχύ, προκαλώντας το φθόνο των ομοτίμων τους. Οι εξελλίξεις αυτές, σε συνδυασμό με την επιδεινούμενη κατάσταση των Ρωμαίων πληθewών (*plebs*), υπέσκαφαν τόσο την κοινωνική και πολιτική σταθερότητα της ρωμαϊκής Δημοκρατίας ώστε να οδηγηθεί σε κατάρρευση. Ο βίαιος και αιματηρός χαρακτήρας της κατάρρευσης ήταν τέτοιος, που και η ίδια η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία παρέπαιε στα πρόθυρα της καταστροφής.

Η κατάρρευση της Δημοκρατίας δεν ήταν αιφνιδιαστική, αλλά έγινε με επιταχυνόμενο ρυθμό σε διάστημα μερικών γενεών, από το τελευταίο περίπου τέταρτο του δεύτερου αιώνα π.Χ. ως την ανάρρηση του Αυγούστου στην απόλυτη εξουσία το 27 π.Χ. Κατά την περίοδο αυτή ο έντονος ανταγωνισμός ανάμεσα στους σημαντικότερους Ρωμαίους ευγενείς και τους υποστηρικτές τους εξελίχθηκε σε απροκάλυπτο εμφύλιο πόλεμο. Από τους πρώτους αρχηγούς που εμφανίσθηκαν στο προσκήνιο ήταν ο Μάριος και ο

2. Γναίος Πομπήιος ο Μέγας (106-48π.Χ.). Το πρωτότυπο φιλοτεχνήθηκε περί το 55 π.Χ. Το μολύβι, που είναι ρημάει στο μέτωπο, παραπέμπουν στον Μέγα Αλέξανδρο.

3. Ο Μ. Κράσος, triumvir, διετέλεσε ύπατος το 70 και το 50 π.Χ. και υπήρξε ο πλουσιότερος πολίτης της Ρώμης.

Σύλλας, Ο Μάριος, ο εξοχότερος στρατηγός της εποχής του, κατόρθωσε να συντρίψει ολοκληρωτικά αρκετά φύλα που είχαν εισβάλει στην Ιταλία από τα βόρεια, απειλώντας σοβαρά την ασφάλεια της ίδιας της Ρώμης. Κατά τη διάρκεια των εκστρατειών του μετέτρεψε τις ρωμαϊκές λεγεώνες σε επαγγελματικό στρατό. Το γεγονός αυτό είχε έντονα κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες. Με την εξασφάλιση μισθού στους στρατιώτες, τούς έδωσε τη δυνατότητα να συντηρούν τις οικογένειές τους ακόμα και σε περίπτωση μακρόχρονης απουσίας τους από το σπίτι. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την αναπτυσσόμενη συνθήκη να διορίζουν αγροτεμάχια σε βετεράνους που απουρούσαν από την ενεργό υπηρεσία, συνετέλεσε κατά πολύ στη λύση των κοινωνικών προβλημάτων των φτωχών κατοίκων της Ρώμης. Ταυτόχρονα όμως δημιουργήθηκε ένα νέο στοιχείο στον κοινωνικό ανταγωνισμό ανάμεσα σ' εκείνους που αποτελούσαν την αφρόκρεμα της κοινωνίας. Οι επαγγελματίες στρατιώτες της Ρώμης κατέληξαν σύντομα να θεωρούν τους στρατιώτες τους ως τους κύριους εγγυητές της ευημερίας τους, κι έτσι στους μετέπειτα εμφύλιους πολέμους έδειξαν την πίστη τους όχι στη Ρώμη, αλλά στον αρχηγό τους.

Ο Μάριος επωφεληθήκε τόσο από τις εκστρατείες του (και από την υποστήριξη των στρατιωτών) ώστε έφτασε στο σημείο να εκλεγεί ύπατος (δηλαδή ανώτατος άρχων της Ρώμης) συνολικά έξι φορές, συμπεριλαμβανομένων και πέντε διαδοχικών υπατειών από το 104 ως το 100 π.Χ. Αυτό ήταν όχι μόνο χωρίς προηγούμενο – ιδιαίτερα επειδή ο Μάριος δεν προερχόταν καν από τον στενό κύκλο των οικογενειών που κυβερνούσαν τη Ρώμη – αλλά και πέρα για πέρα παράνομο, εφόσον ο ρωμαϊκός νόμος όριζε σαφώς πως έπρεπε να περάσουν 10 χρόνια για να επανεκλεγεί κάποιος ύπατος.

Η χωρίς προηγούμενο επιρροή και εξουσία του Μάριου τον έκανε φυσικά ν' αποκτήσει πολ-

λούς ισχυρούς εχθρούς, που ανήκαν στην κατά παράδοση άρχουσα τάξη. Στο πλαίσιο εκτεταμένων εξωτερικών κρίσεων – όπως ήταν μια εξέγερση Ιταλικών πόλεων που διεκδικούσαν τη ρωμαϊκή υπηκοότητα, το 90 π.Χ., και η κήρυξη πολέμου εναντίον της Ρώμης από τον Μιθριδάτη στην Ανατολή, που ακολούθησε λίγο αργότερα – ο ανταγωνισμός αυτός ξέσπασε τελικά σε εμφύλιο πόλεμο. Το 88 π.Χ. ο μεγαλύτερος εχθρός του Μάριου, ο Σύλλας, κέρδισε μια υπατεία, και μαζί μ' αυτήν και το ανώτατο πρόταγμα στον πόλεμο εναντίον του Μιθριδάτη. Ο Μάριος είχε εκφράσει τη σφοδρή αντίθεση του για την επανεκλογή αυτή' ο άγαντας των δύο ανδρών για την κατάκτηση της εξουσίας έγινε τόσο βίαιος, ώστε ν' αναγκαστεί τελικά ο Μάριος να εγκαταλείψει την Ιταλία. Όταν όμως ο Σύλλας έφυγε για την Ανατολή, ο Μάριος επέστρεψε, πολιορκήσε την Όστια, επίγειο της Ρώμης, και άρχισε εκτεταμένως σφαγές των πολιτικών του αντιπάλων στην ίδια τη Ρώμη.

Λίγο αργότερα ο Μάριος πέθανε, αυτό όμως δεν μείωσε τον ανταγωνισμό ανάμεσα στους αποδούς του και στο Σύλλα. Μετά από μια βιαστική σύναψη ειρήνης με τον Μιθριδάτη, ήρθε η σειρά του Σύλλα να εισβάλει στην Ιταλία. Το 84 π.Χ., αφού προηγήθηκε μια αιματηρή εκστρατεία, ο Σύλλας εισήλθε στη Ρώμη όπου ανακηρύχθηκε δικτάτορας. Οι αμέτρητες λίστες προγραφών που συντάξε, καταγράφοντας τα ονόματα των πολιτικών του αντιπάλων που καταδικάσε σε θάνατο, έμειναν στην ιστορία.

Αν και ο Σύλλας αποστράφηκε οικειοθελώς το 79 π.Χ., ένα χρόνο πριν από το θάνατό του, εντούτοις, εκείνος και ο Μάριος είχαν δώσει το παράδειγμα στην επόμενη γενιά. Φιλόδοξοι ευγενείς αναζητούσαν τώρα τον πλούτο και τη στρατιωτική υποστήριξη προκειμένου να κερδίσουν την υπεροχή ή ακόμα και την απόλυτη εξουσία μέσα στη Ρώμη, αγωνίζοντας εύκολα τους νόμους όποτε τους συνέφερε. Οι κυρίαρ-

χες μορφές κατά τις δεκαετίες του 60 και του 50 π.Χ. ήταν ο Πομπήιος, ο Κράσος και ο Κάισαρ, και όταν, το 53 π.Χ., ο Κράσος σκοτώθηκε σε μια σημαντική στρατιωτική ήττα στη Συρία, φάνηκε και πάλι η απειλή νέου εμφύλιου πολέμου. Το 49 π.Χ. ο Κάισαρ έριψε τον κύβο, διέσχισε τον Ρουβίκωνα και προκάλεσε ανοιχτά τον Πομπήιο, που αναγκάστηκε να ζητήσει καταφύγιο στην Ελλάδα. Εκεί ο Κάισαρ τον νίκησε στη μάχη των Φαρσάλων, το 48 π.Χ., και λίγο αργότερα ο Πομπήιος δολοφονήθηκε. Ο Κάισαρ ανακηρύχτηκε δικτάτωρ, αρχικά για λίγο, αλλά έμεινε για όλη του τη ζωή, παρά τις έντονες αντιδράσεις των ευγενών. Κατά «τας ειδοῦσις Μαρτίου» του 44 π.Χ., ομάδα συγκλητικών συναμοτών με αρχηγούς τον Βρούτο και τον Κάσιο δολοφόνησε τον Κάισαρα και αποκατέστησε τη Δημοκρατία. Ο εμφύλιος πόλεμος ήταν και πάλι αναπόφευκτος, φέρνοντας σε αντιπαράθεση τους πολιτικούς κληρονόμους του Κάισαρα: από τη μια τον Οκταβιανό και τον Μάρκο Αντώνιο (που υποστηρίζονταν από τις λεγεώνες του Κάισαρα) και από την άλλη τον Βρούτο και τον Κάσιο με τους δημοκρατικούς υποστηρικτές τους. Οι σημαντικότερες πολεμικές επιχειρήσεις έλαβαν χώρα και πάλι στην Ελλάδα. Το 42 π.Χ. οι δημοκρατικοί νικήθηκαν από τον Μάρκο Αντώνιο στους Φίλιππους.

Το γεγονός όμως αυτό δεν έβαλε τέρμα στον εμφύλιο αγώνα της Ρώμης, γιατί η ήττα των δημοκρατικών άφησε δύο αντιπάλους για την κατάκτηση της εξουσίας: τον Μάρκο Αντώνιο και τον νεαρό Οκταβιανό – ο τελευταίος ήταν τότε μόλις είκοσι ετών. Ήγιναν φυσικά διάφορες απόπειρες να αποφευχθεί η σύγκρουση μεταξύ των δύο, και μάλιστα κάποια στιγμή ο Μάρκος Αντώνιος παντρεύτηκε την αδελφή του Οκταβιανού Οκταβία. Τίποτα όμως δεν μπορούσε να σταματήσει την πορεία των δύο αντιπάλων προς τη ρήξη. Ο Μάρκος Αντώνιος εγκατέλειψε γρήγορα την Οκταβία για χάρη της Κλεοπάτρας, της τελευταίας βασίλισσας της Αιγύπτου, που ήταν γόνο των Πτολεμαίων, και μαζί ετοιμάστηκε για πόλεμο. Η αποφασιστική μάχη, από την Ήρα και τη θάλασσα, έγινε και πάλι στην Ελλάδα, στο Άκτιο, τον Σεπτέμβριο του 31 π.Χ. Ο Μάρκος Αντώνιος και η Κλεοπάτρα αποκρούστηκαν και τράπηκαν σε φυγή προς την Αίγυπτο, όπου αυτοκτόνησαν ένα χρόνο αργότερα.

Ο Οκταβιανός, σε ηλικία 32 ετών, ήταν τώρα ο ισχυρότερος άνδρας στην απέναντη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η αποστολή όμως που είχε να εκτελέσει ήταν αποκαρδιωτική. Η αυτοκρατορία βρισκόταν στο χείλος της κατάρρευσης. Οι ατέλειωτοι πόλεμοι στην Ιταλία, την Ελλάδα, τη Μικρά Ασία, τη Βόρειο Αφρική, και ακόμα και στην Ισπανία, είχαν προξενήσει βαριές απώλειες. Για πολλές γενεές, οι Ρωμαίοι είχαν δει την κοινωνική τους διάρθρωση να καταστρέφεται, επειδή ο πατέρας πολεμούσε το γιο και ο γιος τον πατέρα του. Οι σύμμαχοι και υποτελείς τους δεν τα πήγαιναν εξάλλου καλύτερα.

Αντιμέτωπος με τη φοβερή αυτή πραγματικότητα, ο Οκταβιανός οργάνωσε αμέσως ένα πρόγραμμα προκειμένου ν' αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη, τη σταθερότητα και την ευημερία σ' ολόκληρη την αυτοκρατορία. Το πρόγραμμα αυτό ήταν μια εύστοχη εξισορροπητική κίνηση

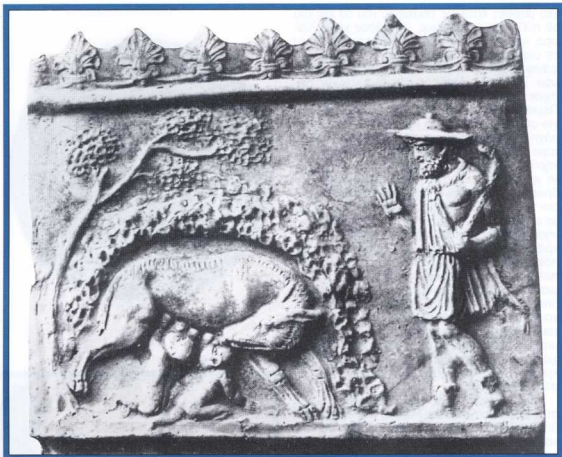

4. Παράσταση του θεοποιημένου Ιουλιού Καίσαρος σε ρωμαϊκό νόμισμα (aureus) επί Οκταβιανού, περίπου το 40 π.Χ.

5. Ταχογραφία από την Πομπήια: Ο Ανείας φεύγει από την Τροία με τον πατέρα του, τον Αχίλλιο, και τον γιο του, τον Ιούλιο.

6. Ο βοσκός Φαύστουλος
βρίσκει τη λύκαινα με τα
δίδυμα Ρώμο και Ρωμύλο.

μεταξύ της εδραίωσης της δικής του εξουσίας και της αποκατάστασης των αστικών, πολιτικών και θρησκευτικών θεσμών της Δημοκρατίας. Τελικά όμως αποδείχθηκε ανεπιτυχής η προσπάθεια να αλλάξει την πολιτιστική, κοινωνική και πολιτική διάρθρωση της Ρώμης και γενικότερα της αυτοκρατορίας της, χωρίς να διεγείρει την εχθρότητα καμιάς ομάδας σε βαθμό ώστε να προκαλέσει έναν ακόμα εμφύλιο πόλεμο.

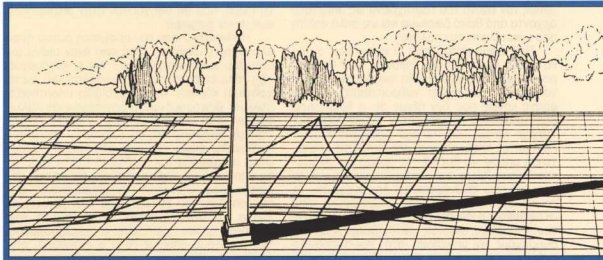
Μια από τις πρώτες ενέργειές του ήταν να αναγορεύσει θεό το θετό του πατέρα Ιούλιο Καίσαρα, επειδή ένας κομήτης είχε εμφανιστεί στον ουρανό λίγο μετά τον θάνατό του. Αυτό υπήρξε το προοίμιο μιας αδιάκοπης και σταθερής έμφασης στο θείο δικαίωμα του Οκταβιανού να έχει την υπεροχή στη Ρώμη. Σε κάθε επιγραφή υπενθυμίζε στον αναγνώστη ότι ήταν υιός θεού (*divi filius*), γιος δηλαδή του θείου Καίσαρα. Επιπλέον διακήρυξε το μήνυμα πως, εξαιτίας της ιδιότητάς του αυτής, ήταν ο κληρονόμος του Τρωαδίτη Αινεία (γιου του Αγχία και της θεάς Αφροδίτης και απώτερου πρόγονου του Καίσαρα), ο οποίος μετά την άλωση της Τροίας από τον Αγαμέμνονα ήταν ένας από τους λίγους Αχαιοί που κατόρθωσαν να διαφύγουν. Εφθάσε στην Ιταλία και ίδρυσε το Lavinium. Στη συνέχεια, ο γιος του Ίουλου έκτισε την πόλη Alba Longa. (Από αυτόν πήρε το όνομά της η Ιουλιανή οικογένεια του Ιουλιού Καίσαρα¹.)

Πολλές γενεές αργότερα, μια απειθείας απόγονος του Ίουλου (και συνεπώς πρόγονος του Καίσαρα), η πριγκίπισσα Ρέα Σίλβια, βίαστη από τον θεό του πολέμου Άρη και γέννησε

τους διδύμους Ρωμύλο και Ρώμο. Οι διδύμοι αυτοί ίδρυσαν τη Ρώμη το 753 π.Χ. Ο Ρωμύλος υπήρξε ο πρώτος βασιλιάς της, και πράγματι δεν πέθανε ως θνητός, ΑΛΛ² αναλήφθηκε ως θεός στους ουρανούς, όπως και ο Καίσαρ. Η μαύρη πέτρα (*lapis niger*) της ρωμαϊκής αγοράς, που έδειχνε το σημείο όπου ο Ρωμύλος είχε αναληφθεί στους ουρανούς, είχε ως άμεσο αντιστάθμισμα το ναό του θείου Καίσαρα, που οριοθετούσε το σημείο όπου είχε αποστεφρωθεί ο τελευταίος. Με δύο θεούς (την Αφροδίτη και τον Άρη), δύο ημίθεους (τον Ρωμύλο και τον Καίσαρα) και τους ιδρυτές του Lavinium, της Alba Longa και της ίδιας της Ρώμης (τον Αινεία, τον Ίουλο, τον Ρωμύλο και τον Ρώμο) ως πρόγονους του, ποιος θα μπορούσε να αμφισβητήσει το θείο δικαίωμα του Αυγούστου να κυβερνήσει τη Ρώμη; Ο Αύγουστος τόνοιε εμφατικά το σημείο αυτό σε αμέτρητα αρχιτεκτονικά μνημεία³, έργα τέχνης και λογοτεχνίας⁴, επιγραφές κ.λπ. Και όμως, σε πλήρη αντίφαση με όλα αυτά, ο Οκταβιανός φαινομενικά παρατήρηκε. Απαρνήθηκε τα περισσότερα δημόσια καθήκοντα και αξιώματά του, διακήρυσσοντας περήφανα πως η Δημοκρατία είχε αποκατασταθεί και ο ίδιος μπορούσε να αποσυρθεί τελείως από το δημόσιο βίο. Απ' όλες τις τιμές και εξουσίες που του πρόσφερε η Σύγκλητος δέχτηκε μόνο μια: τον τίτλο του Αυγούστου.

Κι έτσι, το 27 π.Χ., το ίδιο δηλαδή έτος που θεωρείται ως πρώτο της αρχής του Αυγούστου Καίσαρα ως πρώτου αυτοκράτορα της Ρώμης, εκείνος διακήρυξε ότι τα πολιτικά του καθήκοντα είχαν λήξει! Ο Αύγουστος παρουσίαζε επο-

8. Ρώμη, το ηλιακό ωρολόιο (solarium) του Αυγούστου, γύρω στο 10 π.Χ. Την ημέρα των γενεθλίων του Αυγούστου ο ήσκιος του οβελίσκου έπεφτε προς την κατεύθυνση του Βωμού της Ειρήνης.

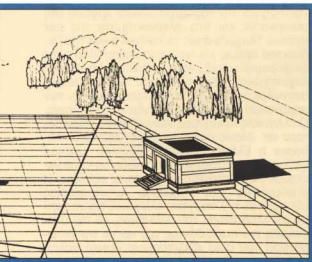
Στην αρχιτεκτονική τα ελληνικά πρότυπα έγιναν πηγές έμπνευσης. Στη φιλοσοφία και τις επιστήμες τα ελληνικά κέντρα παιδείας διατήρησαν τα πρωτεία τους.

Σε αντίθεση με αυτό που υποστηρίζεται συχνά, η Ρώμη δεν περιορίστηκε στη δημιουργία στερίων, χωρίς έμπνευση, αντιγράφων και απομιμήσεων ελληνικών προτύπων. Αντίθετα, αξιοποίησε περαιτέρω την ελληνική τέχνη και παιδεία, προκαλώντας τη συνεχή εξέλιξη και ενσωμάτωση της στον ευρύτερο κόσμο του συνόλου της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Το χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός σχετικά ελάχιστου μνημείου που ανεγέρθηκε από τον Αύγουστο στο Πεδίο του Άρεως (*Campus Martius*) της Ρώμης εικονογραφεί με εύστοχο τρόπο την πραγματικότητα αυτή. Το 10 π.Χ. ο Αύγουστος μετέφερε έναν μεγάλο οβελίσκο από την Αίγυπτο στη Ρώμη και τον ανήγειρε στο Πεδίο του Άρεως, όπου χρησίμευε ως δείκτης ενός τεράστιου ηλιακού ωρολογίου που είχε τοποθετηθεί στο πλακόστρωτο του χώρου. Το φαινομενικά απλό, αλλά επιβλητικό, αυτό μνημείο είναι μεστό συμβολισμού. Αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι ο Αύγουστος διάλεξε έναν υπάρχοντα οβελίσκο ως δείκτη και τον μετέφερε με πολλά έξοδα και μεγάλες δυσκολίες στη Ρώμη, αντί να προτιμήσει την πολύ απλούστερη λύση της κατασκευής κάποιου άλλου επί τόπου. Ο οβελίσκος αυτός συμβόλιζε έτσι την εξουσία και τις ικανότητες του Αυγούστου, απεικονίζοντας ταυτόχρονα μια αναφορά στην κυριαρχία της Ρώμης επί της Αιγύπτου. Επιπλέον συμβόλιζε την ένταξη της Αιγύπτου στην αυτοκρατορία. Τόσο ο ίδιος ο οβελίσκος, ως αιγυπτιακό σύμβολο του ήλιου, όσο και η επιγραφή κάτω από αυτόν αναφέρονταν στον Σολ, τον ρωμαϊκό θεό-ήλιο που ο Αύγουστος ταύτιζε με τον Απόλλωνα. Μετά τη νίκη του Αυγούστου στη μάχη του Ακτίου, κατά την οποία εκείνος πίστευε ότι τον βοήθησε ο Απόλλων, ο Αύγουστος απέδωσε ιδιαίτερες τιμές στο θεό αυτό ως προστάτη του. Όλα αυτά μαζί, ο αιγυπτιακός οβελίσκος ως δείκτης ενός ηλιακού ωρολογίου, η σαφής μνεία του Σολ στην επιγραφή και το γεγονός ότι ο Αύγουστος, χάρη στη θεϊκή προστασία του Απόλλωνα, παράγγειλε το μνημείο, υπογράμμιζαν εμφατικά τη θεμελιώδη ενότητα (και ισοτιμία) των τριών αυτών

μεγάλων πολιτισμών και των θεών τους στη νέα Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σύμφωνα με την ιδεολογία του Αυγούστου.

Ο Αύγουστος αναγνώριζε επίσης το γεγονός ότι οι περίπλοκοι υπολογισμοί και οι μετρήσεις που εξασφάλιζαν την ακρίβεια του ηλιακού ωρολογίου είχαν ως βάση τα επιτεύγματα της ελληνικής επιστήμης, και το αναγνώριζε αναγράφοντάς το πάνω στο πλακόστρωτο στα Ελληνικά και στα Λατινικά. Και οι μετρήσεις αυτές ήταν πραγματικά περίπλοκες, γιατί το ηλιακό ωρολόιο, εκτός του ότι έδειχνε το χρόνο, ενσωμάτωνε επίσης τα σημεία του ζωδιακού κύκλου. Επιπλέον, στις 23 Σεπτεμβρίου και μόνο, την ημέρα δηλαδή των γενεθλίων του Αυγούστου, η σκιά της αιχμής του οβελίσκου άγγιζε ακριβώς την είσοδο του *Βωμού της Ειρήνης* (*Ara pacis*), που είχε ανεγερθεί από τον Αύγουστο πριν από λίγα χρόνια.

Οι επιβλητικές εξάλλου διαστάσεις του ηλιακού αυτού ωρολογίου (το ύψος του οβελίσκου μόνο, χωρίς τη βάση του, ξεπερνάει τα 27 μέτρα) οφειλόνταν σε κάποιον ιδιαίτερο λόγο. Το ίδιο το μέγεθος του θυμίζει στο θεατή ότι δεν ήταν ένα απλό ρολόι, αλλά, όπως και τα άλλα μνημεία του Πεδίου του Άρεως, ένα ακόμα μνημείο εις ανάμνηση κάποιου από τις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις και επιτεύξεις της Αυγούστειας επανάστασης. Ακόμα, είχαν ανεγερθεί δύο όμοιοι βωμοί κατά μήκος της κύριας οδού προς τιμή της Ευημερίας και της Ειρήνης, από τους οποίους ο δεύτερος συνδεόταν άμεσα, όπως είδαμε, με το ηλιακό ρολόι την ημέρα των γενεθλίων του Αυγούστου. Στα νότια, διάφορα μνημεία αφιερωμένα στους θεούς και το λαό της Ρώμης, όπως ήταν η *saepta lulia* (μια μεγάλη πλατεία για πολιτικές συγκεντρώσεις) και το Πάνθεον⁴, αναφέρονταν στις θρησκευτικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις του Αυγούστου. Στα βόρεια υψωνόταν το μαιευτήριο του Αυγούστου, που τόνιζε, με το μέγεθος και τη θέση του, τα πρωτεία του στη Ρώμη. Στην είσοδο ορθώνονταν δύο ορειχάλκινοι στύλοι που έφεραν μακροσκελή επιγραφή που μνημόνευε τα κατορθώματά του, τα επινωμιζόμενα *res gestae* (*πραγμάγματα*). Και το ίδιο όμως το ηλιακό ωρολόιο αναφερόταν σ' ένα υστεριότερο ανάλογο σημασίας, την εισαγωγή δηλαδή ενός νέου συ-

στήματος υπολογισμού του χρόνου: του ιουλιανού ημερολογίου.

Ός το τέλος του πρώτου π.Χ. αιώνα οι Ρωμαίοι είχαν χρησιμοποιήσει το ετρουσκικό ημερολόγιο, που ήταν όμως τόσο ανακριβές ώστε ο Καίσαρ το 46 π.Χ. θεώρησε απαραίτητο

να παρεμβάλει 90 ημέρες (κάνοντας έτσι το έτος να διαρκεί 445 ημέρες) προκειμένου να το εναρμονίσει με το ηλιακό ημερολόγιο. Στη συνέχεια πρότεινε την εισαγωγή ενός νέου, περισσότερο ακριβούς ημερολογίου, που έφερε το όνομά του (του ιουλιανού ημερολογίου). Ο Αύγουστος επιβεβαίωσε τη μεταρρύθμιση αυτή, και δύο μήνες, ο Ιούλιος (από τον Ιούλιο) και ο Αύγουστος, ενσωματώθηκαν σε ανάμνηση των δύο αυτών μεταρρυθμιστών. Βέβαια το ιουλιανό ημερολόγιο στην πραγματικότητα δεν επινοήθηκε κατά την εποχή του Καίσαρα. Ο Έλληνας αστρονόμος Αρίσταρχος ο Σάμιος ήταν ο πρώτος που υπολόγισε το ημερολόγιο, το 239 π.Χ. Στην συνέχεια, το 46 π.Χ., για να εξασφαλισθεί η επιτυχία της καθιέρωσης του νέου ημερολογίου, έγιναν οι απαραίτητοι υπολογισμοί από έναν Αλεξανδρινό αστρονόμο, τον Σωσιγένη, τον οποίο είχε συμβουλευτεί για πρώτη φορά ο Καίσαρ δύο χρόνια νωρίτερα στην Αίγυπτο. Οι πραγματικές μεταρρυθμίσεις του ημερολογίου υπήρξαν κατά συνέπεια ένα ακόμη προϊόν του πολιτισμού και της επιστήμης της Ελλάδας, που υιοθετήθηκε και διαδόθηκε από την Αυγουστεία επανάσταση. Το νέο ημερολόγιο ήταν εκπληκτικά ακριβές, σε σύγκριση με το προηγούμενο

9. Ο οβελίσκος του ηλιακού ωρολογίου του Αυγούστου στη σημερινή του θέση, μπροστά στο ιταλικό κοινοβούλιο.

ετρουσκικό, και μόνο το 1582 ο πάπας Γρηγόριος ΙΓ' εξέδωσε μια Βούλα με την οποία το τελειοποίησε ακόμα περισσότερο⁵.

Αν και δεν έχουμε αρκετά αποδεικτικά στοιχεία, φαίνεται εντούτοις πιθανό ότι, σε σχέση με την ημερολογιακή αυτή μεταρρύθμιση, ο Κάισαρ ή ο Αύγουστος εισήγαγε επίσης ένα άλλο σύστημα υπολογισμού του χρόνου, την εβδομάδα των επτά ημερών. Η διαίρεση του σεληνιακού μήνα (27 ημέρες) σε τρία δεκάημερα ήταν η συνθέστερη, όμως ο μήνας μπορούσε να διαιρεθεί και σε τέσσερις εβδομάδες.

Σύμφωνα με την ελληνική παράδοση, το τελευταίο αυτό σύστημα συνδέεται με τον Απόλλωνα και τη λατρεία του (για την οποία ο αριθμός 7 θεωρείτο ιερός), κάτι που θα μπορούσε να μας βοηθήσει να εξηγήσουμε το ενδιαφέρον του Αυγούστου για το σύστημα αυτό. Οι λόγιοι της Ελληνιστικής εποχής στην Αλεξάνδρεια, που ασχολούνταν με το χρόνο, την αστρονομία και τον αριθμητικό συμβολισμό, είχαν μελετήσει την απολλώνεια εβδομάδα και την είχαν συνδέσει με τους επτά πλανήτες, ταιριάζοντας έναν πλανήτη με καθένα από τις επτά ημέρες. Αντί να συσχετίσουν τους πλανήτες (Ζeus, Άρης, Ήλιος, Αφροδίτη, Ερμής, Σελήνη) με τις ημέρες σύμφωνα με την καθιερωμένη σειρά, που ανταποκρινόταν στην υποτιθέμενη απόσταση τους από τη Γη, οι λόγιοι προτίμησαν να ακολουθήσουν μια σειρά βασισμένη στον προσεκτικό υπολογισμό της σχετικής διάρκειας της περιστροφής των πλανητών. Σύμφωνα με τη μαθηματική αυτή αρχή, οι πλανήτες συνδέθηκαν με τις ημέρες κατά τη σειρά που διατηρείται ακόμα και σήμερα σε διάφορες χώρες: Saturn [Κρόνος] (Saturday), Sun [Ήλιος] (Sunday), Moon [Σελήνη] (Monday), Lundi, Lunedì, Mars [Άρης] (Mardi, Martedì), Mercury [Ερμής] (Mercredi, Mercoledì), Jupiter [Δίας] (Jeudi, Giovedì) και Venus [Αφροδίτη] (Vendredi, Venerdì)⁶. Από την εποχή του Αυγούστου και εξής βρίσκουμε τακτικά απεικονίσεις των πλανητικών θένων που συμβολίζουν τις ημέρες της εβδομάδας σ' ολόκληρη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, τόσο σε ιδιωτικό όσο και σε δημόσιο πλαίσιο. Πράγματι, φαίνεται πως ένα σπίτι στην Πομπηία είχε ένα δωμάτιο διακοσμημένο με προτομές που παρίσταναν τις εποχές, τους μήνες, τις ημέρες και –ίσως– ακόμα και τα σημεία του ζωδιακού κύκλου⁷.

Είναι ενδιαφέρον ότι η δική μας εβδομάδα των επτά ημερών έχει ως βάση την ελληνική εβδομάδα, που εισήγαγε ο Αύγουστος, και όχι τις επτά ημέρες της δημιουργίας στη Γένεση, αν και η Εκκλησία υιοθέτησε και προσάρμοσε βέβαια την υπάρχουσα ειδωλολατρική εβδομάδα πάνω σ' αυτή τη βάση. Αν ο Κάισαρ και ο Αύγουστος δεν έκαναν κάτι τέτοιο, τότε το ημερολόγιο του Αρίσταρχου και το εβδομαδιαίο σύστημα των συναδέλφων του μπορεί να είχαν την ίδια τύχη με ένα μεγάλο μέρος των πορισμάτων της ελληνιστικής επιστημονικής έρευνας⁸.

Το παράδειγμα των ημερολογιακών μεταρρυθμίσεων και του ηλιακού ημερολογίου του Αυγούστου δείχνει τη σημασία των επιτευγμάτων του. Με την επανάστασή του ο Αύγουστος δεν αποκατέστησε μόνο τη σταθερότητα και την ευημερία της αυτοκρατορίας, αλλά καθόρισε και μια νέα πορεία για τη Ρώμη. Αντί για την κα-

τάκτηση και την κυριαρχία, έδωσε έμφαση στη συνεργασία και στα πλεονεκτήματα της *pax romana*. Μνημεία όπως το κυκλικό ρολόι του Πεδίου του Άρεως, και αμέτρητα ακόμη αλλά πολύ διαφορετικά μεταξύ τους μνημεία, έργα τέχνης, λογοτεχνικές παραγωγές και άλλα συναφή, αναγνώριζαν διαρκώς τη συνεισφορά όλων των σημαντικών πολιτικών στην νέα αυτοκρατορία. Ο ελληνικός πολιτισμός επιβεβαίωσε περισσότερο απ' όλους από την προέγγιση αυτή, καθόσον η Ελληνική έγινε η δεύτερη επίσημη γλώσσα της αυτοκρατορίας. Αξίζει να αναλογιστούμε τις αποπτώσεις μιας τέτοιας εξέλιξης. Η σταθερότητα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας εξασφάλισε την ακμή του ελληνικού πολιτισμού με την εξερεύνηση του μέλλοντος, με την υποστήριξη του παρελθόντος του και με την ενσωμάτωσή του στον εξελισσόμενο δυτικό πολιτισμό, έτσι που δεν θα το έκανε ποτέ σε άλλη περίπτωση. Η επανάσταση του Αυγούστου έθεσε τα θεμέλια της απαράμιλλης αυτής περιόδου σταθερής ειρήνης, κατά την οποία διαφαλιζόταν η ελληνική πολιτισμική συνέχεια και πραγματοποιούνταν η ενσωμάτωσή της στον δυτικό πολιτισμό. Του οφείλουμε επομένως τις ευχαριστίες μας για πολλά.

Σημειώσεις

1. Συμπετόντας κατά το μέρος που το αναλογίστηκε στην αυγουσταία προπαγάνδα, ο Βιργίλιος συνδέει ένα από τα κομμάτια έργα της Λατινικής ποίησης της εποχής του, την *Aeneid*, όπου εξυμνεί τον *Aeneia* και την αποστολή του. Το χωρίο που αποτελεί εισαγωγή του άρθρου αυτού προέρχεται από απόσπασμα στο οποίο ο Βιργίλιος αναφέρει ότι ο *Aeneias* έχει κατέβει στον *Katw Kόσμος* και του δείχνουν τους μελλοντικούς απογόνους του – συμπεριλαμβανομένων και του Αυγούστου.
2. Η Αγορά (Forum) του Καίσαρα είχε ένα δωρ αφιερωμένο στην Αφροδίτη (μήτερα του *Aeneia*), ενώ η Αγορά (Forum) του Αυγούστου είχε έναν άλλον, αφιερωμένο στον Άρη (πατέρα του Ρωμαίου).
3. Βιργίλιου *Aeneias*.
4. Όχι το περίφημο *Πάνθεον* του Αθηνών, που ορίστηκε ως σύμμετρο, αλλά το προγενέστερο μνημείο, που χτίστηκε από το στρατηγό και γαμπρό του Αυγούστου, τον Αντίπατρο.
5. Το ιουλιανό ημερολόγιο κερδίζει περίπου μια μέρα κάθε 131 χρόνια σε σύγκριση με το ηλιακό ημερολόγιο.
6. Στα Αγγλικά και σε διάφορες γερμανικές γλώσσες ο Άρης, ο Ερμής, ο Δίας και η Αφροδίτη αντικαθίστανται από τους σκανδιναβικούς και γερμανικούς θεούς *Tiw*, *Wotan*, *Thor* και *Freya*.
7. Το σπίτι αυτό ανασκάφηκε τον 18ο αιώνα και μόνο μια ενδεικτική συλλογή από τοιχογραφίες διασώθηκε και βρίσκεται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Νάπολης. Σ' αυτές περιλαμβάνονται ακόμα οι προτομές που αντιστοιχούν στις ημέρες της εβδομάδας: *Δυστυχώς*, οι αναγραφές αυτές είναι τόσο ελλιπή τεκμηρίωση ώστε δεν έχουμε Εγκύκλιση δέκα του συνολικού κύκλου των ζωογραφικών έργων. Στην πραγματικότητα, δεν γνωρίζουμε καν με βεβαιότητα από ποιο σπίτι αφιερώθηκαν τα αυθεντικά ζωγραφικά έργα.
8. Διάφοροι Έλληνες επιστήμονες, συμπεριλαμβανομένου του Ηρακλείδη του Ποντικού και του Αρίσταρχου του Σάμου, είχαν υπολογίσει, για παράδειγμα, ότι ο ήλιος και όχι η γη ήταν το κέντρο του ηλιακού μας συστήματος.

Augustus and the Golden Age

S. Hijmans

This article discusses the turbulent political and military background of the *Pax Augusta*, which was hailed by imperial propagandists like Vergil in his *Aeneid*. The emperor instigated an ambitious architectural programme which included the construction of a monumental sun-dial, equipped with an Egyptian obelisk and freighted with ideological symbolism. The author also correlates Augustus' grandiose building projects to his confirmation of Julius Caesar's calendar reform and the introduction of the seven-day week (*hebdomas*), which is still in use today.

S.H.